

JUHAN AUD

ESIMESED
PÄÄSUKESED

Fr. H. Krestow
sta. ENSV Riik
Raamatukogu

275.096

KIRJASTUS „OLION“ / GEORG NAELAPEA
TARTUS, 1931

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

Ilm tundus soe, kuigi soojamõõtja näitas mitu pügalat alla nulli. Kauged hääled kostsid nagu siinsamas. Õhus oli midagi teoksil, midagi oli tulemas, nii tundus täna kõigile. Kas pidi tulema sula või hakkas sadama kõige lähemal ajal, aga midagi pidi muutuma, midagi pidi pääsma kuskil valla. Soosaare koolimaja õues sõeluvate poistegi askeldusis tundus täna ohjeldust. Nagu oodati midagi, mille tõttu kellelgi polnud tuju arendada oma tegevust harilikus tempos. Jalad olid tõntsid jooksmaks, naljad olid kulunud, hääled kõlatud.

Aga siis pääsiski midagi valla. Ja tuligi see, mida vaistlikult aimati ennist.

Õhtu eel mitu rege möödusid keskmise ajuga. Sõitjad lamas-kelid regedel pidulikult ja hooletult, nagu talguilt koju sõites, ning laulsid uljasti:

„Saksad surevad, mõisad põlevad, talupoeg kõnnib prillid ees...“ Kes oleks võinud seda uskuda — päise päeva ajal sõidetakse sedasi mööda ja juletakse laulda: Saksad surevad...!

Midagi rebenes täna, mis oli ammugi liig pingul. Midagi uut, ennenägematut tuli nüüd läbi elada.

Poisid vaatasid trepil ja teadsid, et midagi oli äkki teisiti kui enne. Keegi ei väljendanud end sõnadega, aga kõik tundsid samal ajal üht ja sama.

Kas siis tõesti ikka?!... Ega siis ometi... Kas sai olla nii toredat asja siin maailmas?!...

Klassis oli täna vaikus. Oli saavutet sõnatu kokkulepe, et kõik loobusid vallatustest, milleks oli ometi rohkem võimalusi kui kunagi varem.

Siis hakkas saabuma mõningaid teateid. Pinevus andis järele. Leiti julgust hakata asju elavalt hindama ja omavahel arutama.

Et saksad tapetud maha viimse meheni ja mõisad torgatud põlema. Kes pole maha löödud, see on jooksnud muidu minema. Sooniku isa loll läinud veel mõisa kartuleid viima ja tulnud päris tühjalt tagasi. Pole olnud seal vastuvõtjaid ega kedagi ja viingi lastud puha jõkke. Et saksad on kadunud, mõisad on lõhutud ja nüüd on vabadus...

Poisid üha vaimustusid kõneluste ja kuulduste erutusel. Oleks meeeldi läinud ühes mõisapõletajatega. Mõned agaramad viimaks võtsid üksteisel piha ümbert kinni ja marssisid ümber koolimaja, ise lauldes:

„Saksad surevad...“

Külmar, suurem ja tugevam poiss Soosaare koolis, oli veelgi aktiivsem: Ta püüdis Koppeli (andekas, kuid kehaliselt nõrk esimese klassi õpilane) kinni ja hakkas mängima ta kallal „saksa- suretajat“:

„Ah sina oledki see parun „Kördilähker!“

Keegi ei naernud. Ennem leidis mõnigi, kes oleks soovinud kustutada samal kombel oma võitlusihha mõne ettekujutet „paruni“ kallal. Kui kahju, et keegi teine ei tulnud sellisele õnnelikule mõttele. Külmar oli ennegi uhke, mis nüüd veel rääkida.

Igalt möödaminejalt kuuldi midagi uut juure. Vanemad poisid pidasid teekäija kinni ja tulid paljuütleva ilmega tagasi, nooremad aga ootasid kärsitult uudiseid. Oleksid küsinud meeleldi, kuid pidid siiski leppima vaikiva uudishimutsemisega.

Küll Külmar teab isegi, mil paotab oma paljuteadva suu. Ei niisugusel erakorralisel ajal kõlba tülitada teda küsimistega. Või läbes see Külmar isegi kaua vaikida...

Soosaare parun olevat ära põgenenud. Mõis pistetud küll põlema, paruniraisk ise aga saanud veel teha särke. Kehukse härra lastud maha — vaat see läks talle koerale tarviski! Külmar kogeles ärevusest kui rääkis seda. Vähemad vennad aga neelsid ta sõnad otse suu juurest ära... Ei neil kõlvanud nüüd vahele segada ega küsida. Kus esimese klassi mehed nüüd niisugusel ajal!... Nad olid nii, nii pisikesed ja tühised nende suurte asjade kõrval, et... Aga nii pisikesed olid, et kohe... kas lase lüüa enast kohe maha sellepärast ja pole trahvi ega keeldu kellelgi...

Ilm vahepeal oli külmemaks läinud. Pimeda tulekul taevaäär muutus roosaks. Ja külma ning pimeduse suurenedes taevas läks järjest veel verevamaks, esiteks ühest küljest, siis aga mitmest kaarest korraga. Silm võis juba eraldada selgesti tulekume põlevaist mõisadest.

See oli pühalik ja kütkestav, samas aga ähvardavalt öudne.

Kui see nii jääkski!...

Poisid seisisid ikka veel trepil — külmast hoolimata. Näis nagu ei saakski pöörduda sellest vaatemängust. Silmis peegeldus hirm ja uudishimu ühtaegu. Kui idas taevaäär lõi juba kahvata, siis läänes alles suur lehvimine hakkas. Koolimaja aknad värvusid punaseks.

„Imelik, kui ligidal need mõisad nüüd!“

„Kuule, ega see ei ole Mädaaru mõis, see jüsku Karguta veski kohalt paistab!“

„Ise oled paras Karguta veski! Kelle veski läheb niisugusel ajal põlema? Kuule, sa Kördilähker, ära külmeta siin õues, mine parem võta ema suurrätik ümber!“

„Kas see on ikka Keblaste, mis üle raba paistab? Kuule, Keblaste ei ole nii ligidal!“

„Ega ta sellepärast nii kaugel ei olegi — raba ükski ongi vahel.“

„Kes seda võis arvata, et see on Karima — jüsku Rehetoa taga põleb teine.“

„Mis ta siis ikka saab olla — muud mõisa seal ju ei ole!“

„Aga Karima nagu oleks olnud selle suure kase kohal.“

„Mina olen ka vahel Karima perekella kuulnud... aga just seal ta ongi.“

„Kell kostab viltu.“

„Ega seda ole.“

„Mis siis, kui on koguni Sarapere!“

„Ole ikka!... Kus sul Sarapere — sinna on 30 versta.“

„Otse üle heinamaade — ega kedagi.“

„Küll on imelik see Keeni jah — jüsku Koogiste Mäi põleb.“

„Mis sa lõdised? Kas hakkab külm või?“

„Ei hakka külm... Lähme tuppa!... Imelik on...“

„Lähme tuppa jah!... Kuule kuidas ragiseb!“

„Aga Soosaare mõis pole hakand päris põlema.“

„Teine ots oli põlend natuke... sealt rohtaja poolt äärest.“

„Seal otsas oli veinikeller.“

„Oli vist jah... Uuh, külm!... Lähme tuppa!“

Siis Soosaare parun oli saanud põgenema...

Mihkel Tõuk, Soosaare mõisa seanaise väljaspool abielu sündinud poeg, oli näinud Soosaare parunit vaid paar korda oma lühikeses elus: esimene kord siis, kui parun oli sooritamas oma järjekorralist kodust järelevaatusretke, teine kord juhtus see Mihkli olles metsas mängimas.

See viimne kord püsiski poisil kestvalt meeles.

Enne oli põllul seakarjas, nagu harilikult. Mihkel luusis moonatuba piiravas Kolliküla kuusikus, puss peos, puutükk käes. Urgitses alul pussiga vaiguse kuuse kallal, siis jäi ühe kännu juurde pikemalt nokitsema. Uni tikkus vägisi kallale, kuna ilm oli lämmatavalt soe. Ta ei tea praegugi, kas jäi päris sügavalt magama seekord või võitles alles unega, kuid virgudes ehmatas mis hirmus ega teadnud, milles asi seisis või kuhu joosta. Kuid seda mäletab nüüd selgesti, et kuulis kuskilt hüüdu ja rapsas äkki nagu vedru jalule. Ei saanud aru, kas see hüüd oli unes või ilmsi. Kas ikka hüüdis või ei hüüdnud?

Enne kui poiss sai selle üle õieti pikemalt mõeldagi, hüüti uuesti. Ja see polnud kindlasti enam unes. Vihane hääl oli ja hulga ligemal kui esimene kord, vihane mehehääl oli.

„Jookse koju, veike „mortsukas“, muidu saad toro otsast!“

Samas juhtus kolm asja, mis sööbusid Mihklile jäädavalt mällu: Suur hirmunud jänes tegi kännu kohal järsu, rapsatava pöörde ja kadus kui viirastus üle väikese lagendiku, ilase suuga ähkiv koeralogard näis hüppavat põõsastikust otse poisi peale, pikk mehekolakas jäi seisma ta ette ähvardavasse poosi.

Mõisa koer ja... See oli ju parun ise!...

Valged nõopidega püksid olid jalas ja puss käes — niipalju kokkunud poiss suutis näha. Rohkem ta ei soovinudki, sest ledis järgneval hetkel moonatoa poole, mis suutis.

Parun ise!... See oli ju kole!...

Ta ei vaadanud moonatoa õueski tagasi. Ja peatus alles ema sängis, vana tekiräbal üle pea.

Parun ise!...

Poiss ei teadnud praegugi, millised tunnused eraldasid parunit harilikust surelikust, kuid ta vaistis metsas jalamaid, kellega tal oli tegemist. Sest parun oli talle üliinimlik olend — sarnane umbes sellele Jehoovale, kellest ema vahel rääkis. Parun! — ütlesid kartulivõtjad väljal üksteisele sosinal, kui nägid eemal koera ja sulega kübarat. Keelepeks oli selleks söögivaheks nagu noaga lõigatud, naiste hoogus jutuvada ei tahtnud ega tahtnud enam sat-

tuda õigesse roopasse. Hirm paruni ees oli endastmõistetav, temale alistumine vastuvaidlematu, nagu sagar äikesevihma. Sest ega muidu kubjas ütelnud vastuhaukuvale Tõbrase Kaarlile viimse trumbina:

Parun ise lasi ütelda... Parun ise ütles... Parunihärra käskis...

Vana Tõbras jäi siis harilikult wait ja tõmbus tõsiseks. Oli kange mees teine küll, aga siis ei aidanud enam ükski rohi. Kodus õhtul kirus küll kubjast, parunist aga ei lausunud enam poolt sõnagi. Aga muidu armastas tihtigi kiidelda oma julgusega ja hoobelda:

Vana Tõbras ei karda müristamist ega musta konna...

Et Tõbrase Kaarel oli Kolliküla moonamajas kõige kangem mees, sellele ei püüdnud teised moonakadki palju vastu vaielda, kuid siis oli moka maas.

Et kurat laseks selle kupja soama!...

Mihkel polnud eales näinud teisi „ärrasid“, kujutas neid aga täpselt sarnastena Soosaare parunile. Ja nüüd parunid olid puha tapetud, mõisad põletatud... Ei, see polnud ometi võimalik... Kuidas saadi neid... ärrasid tappa... Aga — mõisad põlesid ju, tulekumad paistsid alles päris selgesti... See oleks ju — tore!... Kui peaks sedasi jäämagi, küll oleks — tore!...

Mihkel läks aknast eemale, surus pea vastu ahju ja mõtles. See oleks ju pööraselt hea, kui sedasi...! Ema ei karda enam sigade juures olles... Tõbrase Kaarel ei jäta ealeski oma naljajuttu pooleli... Mihkel ise ei karda enam seda koeraroju — ta võtab malaka ja näitab veel sellele koeralontrusele... See koer on suur küll, aga arg kui parunit ei ole... Katsugu aga veel tulla teda ehmatama, Mihkel näitab talle siis!... See oleks küll, aga... kuidas siis saab olla sedasi!...

See käis poisil siiski üle mõistuse. Nagu kartma ajas ja paha hakkas kohe. Ta sammus jällegi akna juurest eemale, et mitte näha petlikke tulekume. See probleem kippus jääma lahendamata, nagu üks asi, mis juhtus talle kord raske haiguse ajal:

Ta sonis palavikus ja nägi hiiglakivi, kalju nagu raamatus öeldakse, rippuvat enda pea kohal õlekõrre otsas. Küll see oli aga hull!... Kõikus pea kohal, aga alla ei kukkunud. Poiss sai aru, et see on võimatu. Ta tundis otse kehalist valu sellest, kuid kivi rippus ta kohal, parata polnud midagi. Ta rabeles, karjus, vehkles, väänles, kuid kivi jäi oma kohale. Mihklil säilis sellest segane järeltunne veel kaua pärast haigustki. Eriti siis, kui juhtus mõni ootamatus, nagu jürk kukkumine või mõni meeletehetele sundiv ängistus. Nüüd, kui nägi mõisade põlemist ja kuulis, et parunid on tapetud, poiss tundis seda selgemini kui kunagi enne.

Imelik oli — teistele ei saand seda ütelda, mis see oli... aga... päris uimaseks tegi kohe ja paha hakkas... Ilma pimenedes tulekumad hakkasid valgustama klassi sisemust. Oreli punane riie helkis veidi, ahi paistis, suure tahvli keskmine, kulunud osa valendas.

Poisid seisid akende juures, kuid ei rääkinud enam. Neid valdas nüüd juba päris tõsine hirm. Rehetoa aknad läikisid tontlikult, valgus klassis isegi suurenes hooti. Vahel, kui Karima pool sähvatas, ahju peal võis märgata selgesti suuri varje.

Tüdrukud olid kolinud juba valgevarul eestuppa.

Aeg oleks olnud hakata juba õppima, kuid keegi ei liigatanudki. Akna all polnud enam kuigi mugav, seal istuti vaid seetõttu, et polnud kellelgi nii palju julgust esimesena lahkuda.

Kooliemandal tulles süütama lampi, kõik võpatasid tahtmatult, kui kuulsid köögiukse kolinat. Kuna lambivalgus vastandas teravalt välise pimedusega, nüüd aknal vahtimine katkestati jalamaid ning asuti kobaras pinkidele. Õppimisele ei mõtelnud täna õhtul keegi.

Keegi tuli kooliteenri toast uue uudisega:

„Mustsada tuleb!“

Ja teine tuli hingeldades kohutava täiendusega:

„Kõik tapab maha!... Kõik laseb maha, kes aga ette juhtub!... Majad paneb põlema, inimesed tapab maha...“

Soosaare koolimaja vanad, mõnusad seinad äkki ei annud enam küllaldaselt kaitset lastele. Ei tasunud minna enam köökigi, kus paksud müürid ja kahisev veepada pakkus nii rahustavalt lohutust. Koolimaja sammeldunud katus tundus olevat äkki nende peadelt õhku tõstetud.

Koolmeistrit polnud kodus. Ta teati olevat läinud juba lõuna järele välja. Tavaliselt rõõmustav uudis läks nüüd kaotsi ilma suurte võimalusteta. Mis oli sellest nüüd kasu, kuna kellelgi polnud tuju pööraste vallatuste tegemiseks.

„Oleks koolmeistergi kodus, oleks ikka veidi teistem,“ kurtis Lähkri Naani nutuselt. Väike valgepäine Naani poleks jäänud harilikul õhtul ilma karistuseta säärase mageda jutu eest, täna aga suuremadki poisid olid samal arvamisel.

„Ja-jah, oleks ikka palju teistem...“

Agas kui mustsada tuleb varsti, mis siis teha? Kui jõuab enne koolmeistri kojutulekut! Ei tea, kas majad pannakse ikka kohe põlema? Ei tea, kas lasevad tulepommiga või süütavad muidu? Kas meid ka tapetakse? Ega lapsi vist kohe ei tapeta...

Päädam teadis päris kindlasti, et lapsi ei tapeta, kuid ära viiakse ikkagi. Lõppeks lepiti kokku, et mustsada viskab vist põõnengu aknast tuleõli sisse ja süütab põlema. See seletus ei leidnud enam vastuvaidlusi. Mustsada usuti tulevat mõisa poolt. Kui süütavad mõisa poolt otsa enne põlema, kavatseti joosta rehetoa taha metsa. Et põgenemine õnnestuks paremini, kustutati lamp ja seati muist poisse ukse juure valvama.

Et valvamine läks pikapeale tüütavaks, otsustati siiski viimaks minna magama. Klassivahe täna ei tehtud — kõik kiilusid endid orelil ja sahvri vahele kokku, kuna muidu tähtsamad poisid pidasid seda kohta vaid vääriliseks magadiskohaks „käsnaakatele“. Poisid ise mahtusid sinna hädavaevalt ära, muist kotte aga jäeti välja. Siiakas, Metstaguse rikka peremehe uhke poeg, magas Mihkel Tõngu kõrval ja ütles aeg-ajalt soojalt ja magusalt:

„Hea soe!“

Mihkel oli pisaraini liigutatud sellisest lahkusest, hoolimata erakorralisest ajast.

Mõtles ometi: Siiakas oli täna nii lahke temale, Siiakas, Metstaguse Ruudi, magas temaga ühe teki all!

Kuid uni ei tahtnud tulla kellelegi. Vahetevahel mõni väljendus hirmunult ja katkendlikult.

„Ei märganud sel nädalal koju jääda!“
„Oleks võinud minna siis, kui tunnid lõppesid!“

„Lähme parem eestuppa!“

„Seal ju tüdrukud.“

„Ega täna sellest midagi ei ole.“

„Mis sealgi paremat teha on.“

„Ei tea, kas koolmeister on juba kodus?“

„Kus ta kodus on — ise kuulsid, kuidas uks pandi kinni.“

„Jäi mustasaja kätte.“

„Küll siis on hull, kui ei tulegi!“

„Paneme parem lambi põlema.“

„Oled sa hull peast!“

„Peaks minema ukse juurde valvama.“

„Kes sul nüüd veel tahab minna!“

Eeskojas kuuldus tugevat ragistamist ja vandumist. Keegi näiliselt püüdis ust sisse rõhuda.

„Mustsada!!“

See õnnetu sõna lipsas kelleltki päris kogemata lendu. Kõik olid järgneval hetkel jalul.

„Lähme sahvrisse — seal on ühekordne aken!“

„Jah!“

Külvari ettepanekuga oldi päri. Lapsed ootasid külmas sahvris värisedes oma saatust, kuid akna purustamiseks ometi ei jatkunud julgust. Oli, nagu kokku lepitud, et keegi ei teinud häält...

„See on ju koolmeister!... Tema hääl jah!... Tema ise...!“
Sahver täitus äkki rõõmsaist elavaist häältest. Külmar avas koja-
ukse, kuna teised samal ajal süütasid lambi.

„Meie mõtlesime, et teid ei tulegi enam!“

„Ai! Ai! Ai! Ai!... No kuhu ma pidin siis jääma! Olete mul tublid poisid alati... Tükid selged?... Jah?“

Koolipapa ja Rehetoa Mart pahvatasid sisse, nii laiält kui ukseauk aga võimaldas. Koolipapa oli kõva auru all, Mart vist — tshipake rohkemgi.

„See ku-kuradi ukseauk!... Kus see ukseõmblus on?“

„Ssss! Ssss! Pea aru!... Pea meeles, kus sa oled praegu!“

„No jah!... Ah kus ma olen või!... Nöör, kuule...!“

„Ssss!... Ssss!“

„Äänd nooredmehed... Mis te...!“

„Olend' üks mees ka...!“

„Nooredmehed, mis te teete!... No jah, et... Kas te teate ka, et... samune jah... no jah... et nüüd on vabadus.. vaba tuss on... Ja viina on ka, teate, et... no jah... kas või uputa... No jah, samune... on juua, on müüa, on jõkke ka lasta... no jah... punn ära, muud ühti... Tead Nöör, see Saiaaru vanamees tõmbas jõe pealt endale sisse... just talise tee kohalt... no jah... rooja-hunnikute vahelt lirstas endale keresse... Sohva padi oli teisel rindade all veel... eh, eh, eh!... No üks prosta vanamees, muud ühti... no jah... ei ma muud mõista... No ei ta pime märgand ka puhtamat kohta otsida... aga vinnas sisse nii mis passis...“

Mart rapsas tikust tuld ja vaarus poistele lähemale.

„Sepa Eedi, ... tule viska üks klahv ära! ... Meie poiss, noh, ole ikke mees, noh! ... Eks sa ju mõistad see sepa siuh, mis sind rääkida! ... Et seda... kuule Nöör, mis sa nõörid must!“

Mart sirutas pudeli välja, koolmeister aga vedas ta hõlmapidi kööki. Õieli käsi väljasirutatud pudeliga jäigi pakkuvasse poosi.

„Äänd vea!.. Mis sa kuradi Nöör vead minust ausast inimesest! Mardi vigane parem käsi vehkis tõrjuvalt ning abitult köögi ukse vahel, kuni koolmeistril õnnestus suruda Mart kööki. Poolavatud ukse kaudu aga kostis veelgi:

„Äänd!... lasnd!...“

„Ah, lase olla! Toredad poisid mul, mis? Mis sa teed neile oma pudeliga kiusatust! Uhkus ja rõõm Soosaare vallale ja koolile... Uhkus ja rõõm jah. Kas ma ütlesin uhkus ja rõõm, mis? Kasvatan ja orjan neid nagu oma lapsi, mis? Teaduses ja tarkuses... Kuule, vana Mart!... Kuule Rehetoa parun, mis ma nüüd ütlen sulle! Sa pea meeles, kus sa oled praegu!...“

„Olend ikke...!“

„Pea meeles et viinapudeliga!... Sa unustad, kus sa oled ka praegu!“

„Ah kus ma olen või?... Äänd!... lasnd'olla!... No jah... tõmbas jõe pealt omale sisse nii et... Ah kus ma olen või? Sinu kuradi noostalli lähen... hakkam minema jah... Ma ei tahagi su näruse tuppa tulla, sa isi vead... Mis sa nõörid minust... Äänd ole eblakas!... No jah...“

Koolmeister Mardiga kadusid koolmeistri elutuppa. Nende kära aga kostis sealtki veel kaua. Poiste hirm oli nagu pühitud. Koolmeister oli juba nüüd kodus, nende kõikvõimas, vana, hea Nööri Juhan oli nüüd kodus. Ta häälgigi kostis neile veel nii julgustavalt, mahedalt, tumedalt. Siiakas, Külmar ja Linnu ei tarvitsenud nüüd enam magada oreli ja sahvri vahelisel „tatistatud“ põrandal, ei kaugeltki mitte, sest neile kuulus ju kõrgem ja puhtam koht oreli ja kantsli vahel, kus jätkus ruumi vaid napilt kolmele.

Soosaare vallamaja asus koolimaja juures liivasel kingul, mida piiras ühelt poolt tihe männimets, teist külge aga varjas kidur lepik ja harvad kadakad. Mändidegi hulka olid nagu kogemata poetunud mõned jändrikud lepad. Raagsel talveajal koolimaja aknast võis näha kõik, mis vallamaja juures sündis, kuidas suvel oli, see ei huvitanudki õpilasi. Ja ega suvel polnudki palju vahtida, tähtsamad sündmused aeti vallamajaski talvel. Vallavoorid, magasiaida ümberlöömised, täiskogu koosolekud, kohtupäevad, — need olid õpilastele kõik huvitavad olemised. Rahvast oli neil päevil kui murdu — oleks aga aega vahtida. Kui vähegi oli mahti, joosti üle tee sinnagi. Ja alati oli midagi vaadata: Kas mõni mees oli ebaharilikult lõbusas tujus, kas mõne pereisa hobune oli tõmmanud lahti, kas oli vareeid kogunud ree juurde karja, või olid naabriküla penid läinud karvupidi kokku. Ega olnud peaaegu kunagi joostud ega külmetatud asjata, kui muud ei olnud, lõõbiti muidu niisama. Ja kui midagi ei olnud, millega kiidelda, valetati asju ja juhtumeid juure.

Ega Nööri Juhan hästi ei sallinud neid jooksmisi, aga kes sellest küsis, mindi, ei muud midagi... Taevas oli tinakarva, lumi sõre nagu tuhk. Käi ja käi kuid edasi ei saa. Astud sammu edasi, jalad kisivad vägisi kaks sammu tagasi...

Inimesed koputasid jalgu ja kirusid:

Ega ta külm täna polegi, aga näe see tuul!“

Teised jälle kaebasid oma korda:

„See ilm on täna sihuke varesekarva — ei saa arugi, kui on ninas kinni... Sihuke varesekarva ilm on ise kaval...“

Jälle reed, jälle hobused, jälle mehed lameskili regedel. Kuid seekord polnud hoogu, polnud laulu uljast, täna sõideti vaid noruspäi ja vaikides nagu matusele. Sõitjad vahtisid tuimalt eneste ette, polnud hobustelgi suurt lusti teha mõnusat sörki tuhkjase lumejahus. Sest regedel kõssitasid uljaste mõisalõhkujate asemel nüüd seotud külamehed ja hallid sõdurid. Oli Soosaare mehigi, niihästi mõisast kui külast. Peeti mõisapõletamise lõppvaatust. Noor kotkas alustas vabaduslendu paari uhke pilvedeni küündiva tiiruga ja oli sunnitud maanduma enneaegu — purustatud tiibadega...

Osa lapsi puudus koolist. Koolmeister luges hommiku-palve ja kadus siis terveks päevaks. Korra vaatas ukse vahelt, nagu oleks midagi maha unustanud, ja läks oma tuppa. Nagu mõni keeruline probleem oli lahendamisel või põdes kassiahastust: istus ja mõtles, mõtles ja jalutas, ning istus siis uuesti. Liigutused olid lühidad ja ebakindlad, kõnnak poisikeselik, juuksed sasis, riided kortsunud ja nagu liig tühjad.

Mis see küll võis tähendada: Koolmeister ei tulnud klassi ja — purjus ka ei olnud.

Ei vallatusi ega müra. Laste virilail nägudel peegeldus vaid hirm mingi tundmatu ees. Nad vaistsid, et praegu on valitsemas mingi võim, mille kõrval nende kõikvõimsad isad, kes kodus valit-sesid piiramatult, olid täitsa võimetud. Nende käredate, nõukad emadki ei mõistnud täna midagi peale hakata. Poisid vahtisid Rehetoa poolse aknal liikumatult ja tummalt. Siiakas istus üksinda vaikselt sahvris ja nuttis: Tema vend Jaan oli ka seotute hulgas, keda esiteks mööda viidi. Siiakas ei nutnud ealeski, ta häbenes seda, kuid täna ta nuttis nagu väike laps. Metstaguse noor peremees julges tüdrukute juuresolekul nutta!

Ta tuli korraks närvlikult — ja nagu süüdlaselt akna juurde, et pugeda hiljem jällegi sahvrisse.

Vallamaja juures tehti hoolega ettevalmistusi. Üks hobune rakendati lahti ja regi seati millegipärast lagedale eraldi. Seda tehti põhjalikult ja asjalikult: lükati rege veidi tagasi ja venitati siis uuesti edasi. Aisad võeti eest ära. Nagu külapoisid, keda sunniti pühade aegu võõras talus tulepuid saagima või loomadele vett tooma — kärmesti ja korralikult. Saanud ree õigesse asendis, paar sõdurit jooksid kirvega metsa, teised askeldasid muidu ree ümber. Salga ülem tegi korrapäraseid jalutus-käike vallamaja uksest reeni ja tagasi, käed ristamisi seljal, vurrud keeratud kekilt ülespoole. Osa sõdureid seisis seotute juures. Sõdurite ilmed ei väljendanud midagi selget: võib olla nende

hallid maskid varjasid kurba erutust toimingu puhul, mis ei töotanud olla just igapäevane.

Soldatid jõudnud vitsakimpudega tagasi, ülem virgus veidi elavamaks ning astus paar sammu kindlaksmääratud jalutusringist välja. Ta rebis ühe vitsa sõdurilt ja vibutas hindavalt. Näiliselt midagi polnud laita — malakad olid pikad ja vibajad. Haruldased kepid tõepoolest — poleks uskunud, et säärane liivane kamar kasvatab nii häid vemblaid. Ülem pidi isegi naeratama, muheldes säärase ootamatu õnnestumise pärast, siis aga taipas äkki olukorda ja ümbrust, keerutas veidi närvlikult vurre ja kadus rutulisil sammel vallamajja.

Eesriie pidi varsti kerkima, näitlejad olid ootamas kolmandat kella. Näitejuht kannatas lavapalavikku!

Äsja vallamaja trepile ilmunud Soosaare parunist ei saanud ütelda, kas ta oli vihane, rõõmus või kurb. Aga silmatorkavalt väljakutsuv poos sundis oletama, Soosaare pärishärra on sisemiselt rõõmus, kuid püüab teeselda muretsevat, kohusetruud pere-meest...

Kui teil oleks vähegi aru peas, armsad „mortsukad“, saaksite isegi aru, et teile soovitakse praegu head...

Paruni järel tulid noruspäi Soosaare vallakirjutaja Liiva ja Rehetoa Mart ning veidi hiljem neile järgnes veel koolmeister Juhan Nöör. Kõigil mütsid näpus, pilk juhitud emakese maa poole. Hoolimata vingest tuulest, ei julgenud mehed väljaski katta päid.

Koolmeister oli madal ja kokku vajunud. Näis poisikesena — riided olid veelgi tühjemad. Kirjud püksid rippusid lõdvalt, lotendavalt — käesoleval hetkel polnud Tõbrase Kaarlil sugugi tuju ütelda: „Kurat, kirju nagu Nööri püksiriie!“

Juba vitsakimpude saabudes seotute hulgas sündis väike liiklemine, kuigi tegelikkuseni võis olla veel mõni minut aega. Nüüd aga polnud enam mingit kahtlust, asi kippus võtma tõepoolest kõige halvema pöörde... Ei, see polnud enam paljas hirmutama, see pole naljaasi!...

Kas siis ikka päris tõesti?!... Kas tõesti juletakse asuda nii alandavale toimingule?!... Kas vana aeg tõesti tuleb tagasi?!...

Mehed tundsid vägivalla lähedust. Viha, hirmu, meeleheite palang paisutas soonelisi, kõhnu kehi.

Paruni enda ilmunisega loodetud ajavahe lühenes veelgi. Mõned neelsid sülg ja kõhatasid nagu õpetaja ilmudes kantslisse, mõned, unustades sootuks oma seotud käed, kahmasid harjumuse tõttu mütsi järele, mõned tegid kaapavaid liigutusi, et juhtida ülimal pingutusel kaapavate liigutustega ja anuvate pilkudega endile mõisasaksa eristavat tähelepanu.

Kuid paruni pilk ei soovinud kellelgi peatuda ja mütsikahamine meenutas veel korraks, et käed on köidetud.

Kas siis tõesti täismeestega taheti sedasi...?!

Seotute omakseid seisis poolringis ümber. Kel vanemad, kel õed-vennad, kel naine, kel muidu sugulased või tuttavadki. Paruni ilmudes need astusid tahtmatult eemale, nagu kartes loetavat neidki süüdlaste hulka.

Kapsapajad kodus podisesid soojalt ja kutsuvalt, lapsed ootasid isa ja vendi, hobused hirnatasid peremehe järele, penid ulusid igatsevalt õueväravais, vallamaja juures aga ootas salkkond eestlasi, millal neid hakatakse muutma santideks.

Nõlva Mats vaatas süngesti sõdurite toiminguid. Suur ärpleja ja kraapleja — hoolimata auväärsest vanadusest. Hobuseparisnik, maadleja, põidalööja ja sõrmevedaja — läbi ja läbi elu mees surmani. Elan ilmas kui pulmas, küll hauas on aega magada, kui suu mulda täis, eks siis saa puhata — see oli Nõlva Matsi loosung. Aga praegune meeleolu oli sama, mis mõne äpardunud hobusekauba tagajärgede likvideerimisel, see on — läbi ja läbi sant.

„No kas siis nüüd olengi ükskord endaga täiesti sees? ... Ei seda hullu tea, kuidas ma sellest kremplist välja saan. Olen pääsnud ikka mitmest ja mitmest kupatisest terve nahaga, aga kuidas nüüd... Kas peaks tegema loll nägu ja vaatama taeva poole — see ka vahest on aidanud...“

Kuid Mats ei tundnud end veelgi täiesti lööduna.

„Ta nüüd hull on, aga eks kuidagi ikka saa... Ega ta vahest hullem olegi kui üks raske pohmelus laada järele...“

Mats astus parunile paar sammu lähemale ja näis soovivat ütelda:

„Ole ikka meheks ja lepime ära! Ää pikalt viha pea! Oleme riielnud mis oleme, oleme sellegipärast veel sõbrad poisid!“

Kui Matsi käed oleks olnud lahti, kes teab, oleks vahest tatsutanud parunile kämblaga õlalegi, ise üteldes:

„Et kuule, parunihärra, kui mind ei oleks ilma sündinud, kes ostaks sulle siis laadalt numhärgi? ... Ole ikke ilusti!..“

Kuid peagi tuli leppida tõsiasjaga, et tänane asi oli kaugelt halvem kui halvasti sooritatud hobusekaup. Hall tsaarisulane astus talle lähedale ja kamandas ta toorelt reele. Nõlva Matsi kõrval seisis külmalt ja ükskõikselt Siiaka vend, Metstaguse Jaan. Jaani kitsas, rõugearmiline nägu ei liigatanudki paruni ilmudes esile, huulte tõmbest vaid võis järeldada, et Jaan kiristas tasakesi hambaid.

Parun silmas Jaani ja vaatas sedamaid teisale: ta ei suutnud vältida nii külma ja vaenulist pilku. See ei jäänud Jaanile tähele panemata. Hoolimata seotud kätest tundis viimane end seetõttu seisukorra peremehena.

„Soosaare Kiiver kõlbalb hoovikoeraks — nina nii kui loodud halva õhu sissevedamiseks.“

Jaan oli rahul enda võllanaljaga. Ta naeratas pilkavalt ja vilistas tasakesi enda ette. Siis aga pöördus Nõlva Matsi poole ja lausus võimalikult kuuldavalt:

„Soosaare Kiiver ise ei tea, et ta eidel on pahema reie peal must märk, aga näe mina tean.“

See ei võinud jääda kuulmatuks parunile. Nõlva Mats taganes tast paar sammu eemale.

Metstaguse Jaan oli Soosaare valla suuremaid salakütte, kardetavamaid tülinorijaid, osavamaid naistevõrgutajaid. Talle taheti külge pookida 22 sohilast, kuid see oli ülekohtune liialdus — lapsi ei olnud Jaani oma kindla ütluse järele mitte sugugi roh-

kem kui 18. Ega see ei olnudki nii väga liig kange mehe kohta. Ja Jaan ise ei pidanud end selle tõttu halvemaks ega paremaks kui teised kodanikud. Ta mõistis selle asja lahendada koguni oma kasuks teinekord. See oli vist Treiali pulmas: Sarapiku isa jäi toolile magama — suitsetamise sissesead tooli all laiali — kui Jaan müksas talle külge ja lausus:

„Kuule, Sarapiku isa, sa ei ole vist ühtki inimest veel ära söönud, aga ise oled päris inimesesööja nagu; mina olen mitu inimest nahka pannud ega olegi veel sihukese näoga.“

Aga nüüd külanaised uskusid Jaani laulu olevat lauldud. Mõned isegi parastasid teda.

Soosaare parunil oli Jaaniga niipalju pistmist, et Jaan oli lasknud paari aasta eest ta koera maha. Sellest ajast parun ihuski hammast ta peale. Nüüd näis vedavat ometi kord: Jaan oli praegu seotuna ta ees. Ta võis nüüd käsutada selle „mortsuka“ elu ja surma üle. Ja Soosaare pärihärä ei jõudnudki enam oodata. Ta astus kohe Jaani ette, et ähvardada:

„Sinu mõõt on nüüd täis, sa suur „mortsukas“!“

Parunile ootamatult Jaan sülitas talle näkku.

„Sina suur lurjus!“

Parun saatis neid sõnu kõrvakiiluga, millele Jaan vastas jala-
hoobiga. Sõdur oli sunnitud taltsutama Jaani püssipära hoobiga
kuklasse.

Mis seal vallamaja juures küll täna tehakse? Juba hommikul hakati sinna seotud mehi vedama ja ikka veel peetakse neid kinni... See ju Nõlva Mats!.. Näe, Kääpa Hanss ka!.. Oh jumal küll!.. Ja Rehetoa Mart viidi ka nende hulka, kelle käed seotud on!.. Issand halasta küll!..

Poisid vahtisid ikka veel akendel. Suur vahetund oli ammuigi möödas, kuid keegi ei tunnud igatsust sahvri järele. Aga päriselt ära väsitas see hirm ja vaatamine, päris tuimaks tegi viimaks. Esiteks ajas kartma, aga viimaks tegi ükskõikseks.

Kui peksmine algas, siis nagu õli visati äkki tulle.

Kas siis ikka päris tõesti kohe?!..

Esimesena sunniti reele Kääpa Hanss — kaunim poiss Soosaare vallas, vilgas kandlemängija, külaketaste kuningas, tüdrukute lemmik. Liitus vaimustusega mõisapõletajate salgaga ja nüüd pidi vastama oma nahaga.

Mihkel Tõuk tundis Kääpa Hanssu. Kord nägi teda Mets-taguse uuriloosimisel, teine kord juhtus teda nägema kirikus. Ja sellest ajast Kääpa Hanss sai talle meheks, kellele soovis olla sarnane.

Vaat niisugune üks mees peab alles olema!..

Poiss lamas Metstaguse õueaia taga, jälgides loosipidu nalju. Ja siis peagi eraldus üldpildist Kääpa Hanss, kes istus keset õue puupaku otsas ja mängis kannelt. Sõrmed karglesid osavalt keel-
tel, silmad olid pööratud taeva poole. Mitte nii ei kraapinud
kandle keeli kui teised külapoisid, mitte tikuga ei kraapinud keeli,
vaid mängis puha sõrmedega. Keegi ei mõistnud ka nii mahedaid
lugusid kui Kääpa Hanss... Mihkel õpib ka mängima sedasi, kui
suureks kasvab. Teeb ise endale kandle ja mängib, sõrmed nobe-

dalt keeltel ja silmad taeva poole. Ja jalad hoiab ka nii kui Kääpa Hanss, ostab säärsaapad ja seab sääred sedasi kortsu nagu Hansul. Niisugune üks täitsa mees peab olema!...

Poiss istus terve õhtu üksinda kadakapõõsa all ja sosistas endamisi: Kääpa Hanss! Kääpa Hanss! Kääpa Hanss!...

Kääpa Hanss ei olevatki suur löömamees, aga Metstaguse uuriloosimisel võttis ühel poisil rinnust kinni ja ütles nii targasti: „Mis sust viletsast ka liüa saab...“ Lükkas teise eemale ega olnud sellest midagi. Mõni teine oleks teinud imeliku näo... Aga nii toredasti mõistis teha seda, et...

Pärast Metstaguse loosimist Mihkel muretses endale lauatuiki, mis pidi kujutama kannelt, ja mängis sellel nagu nägi mängivat Hanssu — sõrmed kergelt keeltel, silmad pöördud ülespoole.

Ja siis nägi Hanssu kiriku juures. Hansul läks teel prügi silma ja ta võttis selle nii targasti sealt välja nagu keegi teine poleks mõistnud: hakkas laugu kinni, raputas veidi, pühkis taskurätikuga, ja prügi oli käes.

Tema, Mihkel, pühib ka niimoodi prügi silmast välja, kui ta suureks kasvab. Talle kasvab niisamasugune põial ka nagu Hansul, sellega on hea mängida. Ja niisugused saapad ostab endale ka...

Ja nüüd!... Ja nüüd!... Kääpa Hanssu pekseti nagu väikest last!... Selg võeti paljaks ja pekseti!...

Mihkli viha oli nii võimas, et muutus otse kehaliseks kannatuseks. Tuli leppida sellega, tuli paratamatult leppida, kuigi poleks tahtnud, ah nii väga poleks tahtnud.

Ei, see polnudki seal emal, seal vallamaja juures, see oli siinsamas, siin otse akna all... Aga!... Aah!...

Mihkel tõmbus, nagu keegi oleks puudutanud äkki terava noaga ta elusoont, ja peaaegu oleks müksanud peaga aknasse.

Ah!... Nüüd löödi vitsaga!... Nüüd!... Nüüd!...

Hoobid langesid hääletult ja taktipäraselt, keha hakkas nõrgalt tõmbuma. Lööjad polnud näiliselt võhikud: iga löögi aegu tehti ühtlasi tõmme enda poole, et hoop oleks mõjuvam, ja liha rebenes. Mihkel seisis akna juures nagu vihma käes — selg küürus, käed kramplikult aknalaua küljes kinni...

Nüüd!... Nüüd!... Nüüd!... Sops!... Sops!... Ah!... Ei, seal polnudki peksmist, seal polnudki vallamaja, see oli vaid aur, mis väänles visisedes paja kaane vahelt välja... Visisev kartulipada oli ja aur väänles välja... Visisev pada tuel ja hagu topiti alla...

Mihkel jooksis sahvrisse magadiskottide vahele. Ta liha, mis vahepeal oli muutunud tuimaks, hakkas jälle tundma valu.

Kas ilmas ei ole enam võimu, kes maksaks kätte? Kas kuskil ei ole? Kas ei ole kedagi, kes tasuks parunile ja soldatitele kätte? Kas keiser ei ole tugevam?...

Siis, talle meenus äkki see Jehoova, kellest ema rääkis, kellest luges suurte pühade aegu. See suure habemega, kuri Jehoova seal pilvede taga...

Poisi silmad lõid äkki läbi nutu särama.

Jehoova on veel kangem kui parun, veel kangem kui keiser!

Ta ajas end põlvili, pani käed hoolikalt risti ja hakkas innukalt paluma.

Et Jehoova põletaks paruni ja soldatid ära kustutamata tulega!... Paneks nad hernestele põlvili!... Lööks neile joonelauaga peopessa!... Viskaks nad paljajalu linaharja otsa!... Topiks nende suud tulist kartuliputru täis!... Ajaks tigeda sõnni kallale!... Laseks jalad minna hauda!... Paneks täid peale!... Puistaks raudsipelgaid pükstesse... vihtleks nõgestega!...

Poiss leiutas ikka kurjemaid ja kurjemaid piinu ning lõpuks laskus rammestunud selili. Tõsiasiad ise ununesid, kättemaks tundus olevat juba pooleldi teostatud. Mihkel jäi viimaks magadisriiete vahele magama, näol aga levis magadeski muhelev rahuldus.

Teised ei märganud Mihkli puudumist. Kuigi neil polnud lemmikuid just selles mõttes kui Mihkil, asi oli neilegi liig erakorraline ja tõsine... Oma küla mehi oli palju karistatute hulgas ja... koolmeister ka vist nende hulgas... Kaugel see vallamaja ongi siit, ega tea, mis täna veel võib juhtuda...

Esimene karistus oli läbi. Kääpa Hanss tõsis verisena, kahvatuna, vaarus mõne sammu ja langes esimesele lähedal olevale eele. Näis õhukesena ja viletsana. Terav nuga oli lõiganud ühe tõmbega poole sellest inimesest. Ja teine pool langes reele tühja kasukana, lisades imevähe kõrgust oma varbadest asemele.

Parun oli rahuldatud: üks „suur mortsukas“ oli põhjalikult karistust saanud.

Töö jätkus vahetusega. Kui üks paar oli väsinud, neid asendasid uued ja vitsad vuhisesid niisama hoogsalt kui alguseski. Koolmeister Nöörgi sai oma viisteist kätte. Parun pidas nii tühist karistust väärivaks erilist tähelepanu ja seotõttu sirutas koolmeistrile suudlemiseks enda jala. Kuid kui koolmeister hakkas teostama sellist tänuväljendust, parun lõi talle hoobi näkku.

Rehetoa Mart seisis järjekorras. Mart sai kaksikümmend viis hoopu selle eest, et julges minna mahalastud piiritust hankima. Sidumata jäeti vigase käe tõttu. Foleks saanudki siduda niisugust, kel pahema käe asemel paljas lihatomp.

„Halasta, paruni härra!“

Mart sirutas käed välja ja lontsis paar sammu edasi. Samumud näisid olevat astunud vaid selleks, et mitte kukkuda. Ta lõnkus põlvili, kaapas parunil kintsu ning vingus:

„Halasta vana, vigase vanamehe peale!“

See mõjus õudselt isegi järje ootajaile. Sellist häält ei tule kuulda kaht korda ühes inimelus. Nalja asja pärast ei raatsita raisata nii innukat palvet.

Parun lõi pahaselt käega ja taganes. See vana „mortsukas“ kippus saama tüütavaks...

Mart lohistas end parunile järele, vehkides abitult vigase käega nagu purustatud tiivaga kana, kuid pahane mõisasaks ei lasknud end heidutada.

„Ei mina seda küll välja kannata!“

Mart proovis viimast abinõu: ta püüdis teha end arusaadavaks soldatitele. Võttes eestikeelsele mangumisele lõpuks veel

125

275.096

biks kõik oma vene keele tagavara, vanamees röökis käega alu-
mist keha osutades:

„Tobri kroonu! Tobri kroonu! Moi vilka!“

Ent seegi osutus tarbetuks — Mart lohistati reele oma osa
saamiseks.

„Ei mina vana inimene änam siit paigast tõuse!“

Nõlva Mats tõusis oma kahesaja järele päris tublina üles ja
ütles nurga taha minnes naabrimehele:

„Sa vaata nüüd üks hea särakas piiritust! Katsume hakata
pisut arstima!... Et saaks Paide laada ajaks jälle asjad jutti!...
Aga abi oli ka, et lõugasin hästi, ei saanud meest jalust maha.“

Oli juba pime, kui vallamaja tagant rabadikust kostis kaks
kroonupüssi pauku. Metstaguse Jaan lasti maha.

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00127144 0

1.80

289/182

